

De invloed van de collectieve sector op de bedrijfsinvesteringen

PROF. DR. P. KORTEWEG*

In de afgelopen twintig jaar zijn de uitgaven van de overheid als percentage van het nationale inkomen met meer dan 30%-punten gestegen. Deze ontwikkeling heeft belangrijke effecten gehad, zowel aan de vraag- als aan de aanbodzijde van de economie. In dit artikel laat de auteur enkele van deze effecten de revue passeren. Met name de bedrijfsinvesteringen en het tempo van de economische groei zijn negatief beïnvloed. Aldus is gebleken dat de pogingen om door middel van overheidssturing de gebreken van de marktwerking te herstellen, tot nieuwe problemen kunnen leiden. Dit betekent niet dat de overheidssturing nu moet worden afgeschaft, maar wel dat voorzichtigheid en nuchterheid bij het formuleren van de doelstellingen en het hanteren van de instrumenten van economische politiek, geboden zijn. De eerste opgave van het overheidsbeleid is thans dat de overheid haar bijdrage aan de macro-economische onevenwichtigheden vermindert.

Inleiding

De wereld van de economiebeoefenaars gonst weer van ideeën over de rol en betekenis van de overheid in het economisch proces. Filosofen en sociologen stellen zich in crisistijden de vraag: Wat is er met de mens gebeurd? Economen bekennen zich tot: Wat is er met de overheid gebeurd? Wat is er, zeg sedert Adam Smith, met de overheid gebeurd? Deze aartsvader van de economen en grondlegger van de Klassieke School moet wel als uitgangspunt hebben gehad dat het bestaansrecht van de overheid moet worden verdiend. Hij beperkte de rol van de overheid in ieder geval tot de fameuze „three duties of the sovereign”¹⁾: defensie, rechtsbescherming en openbare werken. Dat was dus in de tijd dat in Holland de ingelanden van een zich zelf respecterend waterschap de dijken op eigen kracht in stand moesten houden.

Wie een willekeurig economie-leerboekje uit de huidige naoorlogse periode ter hand neemt moet, met dit in het achterhoofd, zich verbazen met hoeveel gemak en goede bedoelingen allerlei taken aan de overheid zijn toegekend. Naast de drie basistaken van Adam Smith wordt melding gemaakt van de vele gebods- en verbodsbepalingen op economisch gebied, vergunningstelsels en goedkeuringsvereisten, waarborgfondsen en garantiestellingen, financiële prikkels of financiële remmen en de manoeuvreerbaarheid van overheidsuitgaven en -ontvangsten. Zoals gezegd: de bedoelingen waren goed, en vaak zelfs weinig omstreden: corrigeren van de werking van het marktmechanisme, corrigeren van de allocatie, corrigeren van de inkomensverdeling. En naarmate de overheid meer ingrijpt wordt het ook meer vanzelfsprekend dat de overheid ingrijpt, iets doet, niets overlaat.

Wie nog eens nagaat hoe de Nederlandse economie het eraf heeft gebracht in de afgelopen 20 jaar moet wel tot de conclusie komen dat op het terrein van de inkomensverdeling het een en ander tot stand is gebracht. Maar op zijn minst even goede bedoelingen als groei en werkgelegenheid zijn inmiddels nog nooit zo ver buiten handbereik geraakt. Toch zijn inkomensverdeling, groei en werkgelegenheid alle drie vrijwel steeds doelstellingen van de overheid geweest. Kennelijk zijn de instrumenten van overheidsbeleid niet alle even effectief, mogelijk hebben die instrumenten onbedoelde neveneffecten.

In economische stelsels als de onze werken twee ordeningsbeginselen: het marktmechanisme en de overheidssturing. Onvol-

doende, onjuist of onrechtvaardig geachte uitkomsten van de werking van het marktmechanisme hebben tot meer overheidssturing geleid. Over de omvang en de effecten daarvan kom ik nog te spreken. Het kan zijn dat daarbij „market-failures” zijn vervangen door „government failures”. Maar net zo min als het antwoord op „market-failures” kan zijn afschaffing van het marktmechanisme, kan het antwoord op „government failures” zijn afschaffing van overheidssturing. Voor de overheid gaat het er om zorgvuldiger na te gaan of haar instrumenten de bedoelingen wel dienen, en of de onbedoelde neveneffecten aanvaardbaar zijn.

De groei van de collectieve sector

Nog maar twintig jaar geleden waren de uitgaven van de collectieve sector gemeten in het nationaal inkomen meer dan 30%-punten lager dan nu. Van de traditionele taken van de overheid (defensie, politie, justitie, openbaar bestuur, openbare werken, onderwijs) is die stijging niet gekomen. Als daartoe alle materiële en personele uitgaven van de overheid een ruwe maatstaf mogen zijn, dan bleef deze categorie uitgaven in totaal jarenlang schommelen tussen de 20 en 22% van het nationale inkomen. Ik wil hier toch even bij stil staan. Dit gelijkblijvende aandeel betekent dat de overheid aan de aanbodzijde van de economie niet heeft ingegrepen door zelf producent of marktpartij te worden, maar door het stellen van regels en het geven van financiële stimulansen.

Aan de vraagzijde ligt dat anders. De overheid verwerft meer inkomen dan voor de uitvoering van haar traditionele taken nodig is, en voert hiermee een inkomensherverdelend beleid. Het zijn dan ook de overdrachtsuitgaven, onder andere uit hoofde van de sociale zekerheid, die in de afgelopen 20 jaar het leeuwedeel

* Thesaurier-generaal van het Ministerie van Financiën. De auteur is drs. G.A. Posthumus, plaatsvervangend thesaurier-generaal, en drs. S.G.A. Kaatee, directie Algemeen Financieel-Economische Politiek, grote dank verschuldigd voor hun medewerking bij de samenstelling van dit artikel.

1) Adam Smith, *The wealth of nations*, Everyman's Library, deel II, boek IV, hfst. IX, blz. 180: „According to the system of natural liberty, the sovereign has only three duties to attend to”.

Tabel 1. Uitgaven en ontvangsten van de collectieve sector op transactiebasis

	in mrd. guldens van 1983	in % van het netto nationale inkomen					
		1963	1968	1973	1978	1980	1983
A. Uitgaven:							
1. Materiële en personele uitgaven	74,7	21,1	22,1	21,2	22,3	22,7	22,4
2. Rente overheidsschuld	22,3	2,7	3,1	3,1	3,4	4,1	6,6
3. Inkomensoverdrachten en uitkeringen sociale verzekering	113,3	14,1	18,1	22,6	27,6	29,3	33,9
4. Vermogensoverdrachten en overheidskredieten, incl. WIR-uitkeringen	16,4	3,6	4,7	3,6	3,2	4,9	4,9
5. Overige uitgaven a)	15,9	1,1	2,4	3,6	4,2	4,4	4,7
Totaal	242,6	42,6	49,4	53,5	60,7	65,4	72,5
B. Ontvangsten:							
1. Belastingen en sociale premies waarvan herkomst bedrijven (raming)	179,5 (43,2)	36,1 (10,2)	42,6	48,1 (13,4)	49,0 (12,6)	51,4	53,7 (13,0)
2. Overige ontvangsten	29,8	2,8	2,9	4,6	6,2	7,5	8,9
Totaal	209,3	38,9	45,5	52,7	55,2	58,9	62,6
C. Financieringstekort collectieve sector (transactiebasis, excl. debudgettering)							
	33,3	3,7	3,9	0,8	5,5	6,5	9,9

a) Hieronder vallen: ontwikkelingshulp, subsidie voor openbaar vervoer en landbouw. Bron: Nederlandsche Bank, CPB, Ministerie van Financiën.

deel van de stijging van de collectieve uitgaven, namelijk 20 procentpunten, voor hun rekening nemen. De overheid is hiermee een steeds grotere partij geworden aan de vraagzijde van de economie.

De invloed van de collectieve sector op de aanbodkant van de economie

De overheidsuitgaven bestrijken een zeer breed terrein (zie tabel 1). Voor zover de overheidsuitgaven betrekking hebben op de meer traditionele taken van de overheid scheppen ze de noodzakelijke voorwaarden voor handel en economie. Wie is immers bereid handel te drijven en krediet te geven als hij er niet op kan rekenen dat hij zijn centen terug ziet of zich daarvoor sterk kan maken? De uitgaven voor openbare werken spelen een zelfde rol. De infrastructuur (wegennet, kanalen, railverbindingen) die door de overheid in de loop der jaren is opgebouwd en in stand wordt gehouden vormt mede het draagvlak voor productieve diensten in het bedrijfsleven en in de collectieve sector. Arbeidsproductiviteit en kapitaalproductiviteit in het bedrijfsleven zouden niet zijn wat ze zijn zonder deze investeringen door de overheid. In zoverre bestaat er een zekere complementariteit tussen overheidsinvesteringen en bedrijfsinvesteringen. In totaal investeerde de overheid in de na-oorlogse jaren voor ongeveer een kwart van het bedrag dat de bedrijven te zamen investeerden. Dan reken ik overheidsbedrijven als NS, PTT e.d. tot de bedrijven.

Tabel 2. Bruto investeringen in vaste activa in mln. guldens, excl. exploitatie van woningen

Jaar	Bedrijven (1)	Overheid (2)	(2) in % van (1) (3)
1955	4.555	1.084	23,8
1960	6.556	1.750	26,7
1965	10.382	3.162	30,4
1970	17.950	5.468	30,5
1975	24.420	8.520	34,9
1980	37.660	10.970	29,1
1983 a)	39.550	10.400	26,3

a) Raming volgens de Macro Economische Verkenning 1984. Bron: Nationale Rekeningen 1982.

Van de overheidsinvesteringen ging meer dan de helft naar de infrastructuur en ruwweg een kwart naar school- en andere overheidsgebouwen. Bezie men de tabellen dan is de indruk dat de overheidsinvesteringen vooral een voorwaardenscheppende functie hebben, onder meer voor particuliere investeringen, en niet zozeer een direct groeistimulerende functie. Het is belangrijk dit onderscheid in het oog te houden. De neiging bestaat wel eens opvoering van overheidsinvesteringen te bepleiten omdat het investeringen zijn, waarbij de vraag of er behoefte is aan de betrokken investering wat in het vage blijft. Meer scholen heeft men alleen nodig als er meer leerlingen worden verwacht, infrastructuur wanneer daar op langere termijn behoefte aan is.

Tabel 3. Bruto investeringen in vaste activa door de overheid (in % van het netto nationale inkomen)

Jaar	Gebouwen	Scholen	Infrastructuur	Vervoermiddelen	Totaal
1955	0,2	0,5	2,5	0,4	3,6
1960	0,3	0,8	2,6	0,4	4,1
1965	0,3	0,9	3,3	0,5	5,0
1970	0,4	0,9	3,3	0,5	5,2
1975	0,5	0,7	2,7	0,6	4,5
1980	0,7	0,4	2,1	0,5	3,6
1983 a)	0,6	0,3	1,8	0,4	3,1

a) Raming volgens de Macro Economische Verkenning 1984.

Tot zover de rol van overheidsinvesteringen. Ik blijf nog even bij de betekenis van de overheidssturing aan de aanbodzijde van de economie. Hoewel moeilijk meetbaar zijn in de afgelopen tientallen jaren talloze regelingen tot stand gekomen die beoogden onwenselijk geachte uitkomsten van de werking van het marktmechanisme te voorkomen of te bemoeilijken. Prijsbeheersing, milieubescherming, keuringsvoorschriften, regionale planning: al deze regels belemmeren de bedrijfsinvesteringen, sommige beogen dat zelfs. Onbedoelde neveneffecten zijn dan minder groei en werkgelegenheid.

Het voorkomen van een andere onwenselijk geachte uitkomst van de werking van het marktmechanisme, nl. verlies aan werkgelegenheid door het teloor gaan van bestaande niet renderende investeringen en bedrijven, leidt óók tot regelingen: subsidies, leningen en garanties aan in moeilijkheden verkerende bedrijven. Verstoring van het allocatiemechanisme van de markt

wordt dan wel niet beoogd (zoals bij milieuvoorschriften), maar toch verkregen: de gesteunde bedrijven kunnen immers blijven concurreren, ten koste van andere, in binnen- of buitenland.

Een laatste categorie maatregelen aangrijpend aan de aanbodzijde van de markt zijn de generieke, niet op wijziging van de allocatie gerichte of daarin resulterende, maatregelen. Er zijn er vele. Vermogensversterkingskredieten voor midden- en kleinbedrijf, garantieregelingen verzorgd door de Nationale Investeringsbank, de WIR, om er slechts enkele te noemen. In wezen beogen deze maatregelen hetzij voorwaarden te scheppen voor herstel van bedrijfsinvesteringen, hetzij bedrijfsinvesteringen te stimuleren.

Schouten en Kolnaar hebben in hun recente artikel over de tekortschietende jaren tachtig de kapitaalsteun aan bedrijven op de korrel genomen. Ik wil er in dit verband slechts één opmerking over maken. Zij wekken de indruk dat het de voortdurend toenemende kapitaalsteun aan bedrijven is die de toenemende staatsschuld en de dus toenemende rentelasten heeft veroorzaakt. In mijn tabel 1 komt de post vermogensoverdrachten en overheidskredieten overeen met wat Schouten en Kolnaar kapitaaloverdrachten noemen. Van 1973 tot 1983 liep deze post op van 3,6 tot 4,9% van het nationaal inkomen. Het financieringsstekort liep op van 0,8 tot 10% van het nationaal inkomen. Van de stijging van het financieringsstekort met meer dan 9%-punt kan dus ternauwernood 1,5%-punt verklaard worden uit de stijging van de kapitaaloverdrachten en kredieten. Hier komt bij dat de post kapitaaloverdrachten voor zo'n 40% niet uit kapitaaloverdrachten aan bedrijven bestaat, maar uit woningwet- leningen en kapitaaloverdrachten aan de EG en aan ontwikkelingslanden. Slechts 1/12 van de stijging van het tekort kan worden verklaard door de stijging van *kapitaaloverdrachten aan bedrijven*. En als we er ook nog rekening mee houden dat de ontvangsten van de collectieve sector uit de bedrijven sector ruwweg 4 x zo hoog zijn als de kapitaaloverdrachten aan bedrijven, dan blijft er van die bijdrage aan het financieringsstekort helemaal niets meer over. Een tekortschietende analyse dus.

Bij de huidige, desastreus lage winstgevendheid van het Nederlandse bedrijfsleven in zijn geheel kunnen kapitaaloverdrachten aan bedrijven naar mijn mening niet gemist worden. Blijkbaar kan dan economisch niet goed worden aangetoond dat dergelijke regelingen de investeringen inderdaad stimuleren: het blijft desalniettemin zo dat een WIR-subsidie van 12% de investeringskosten voor de ondernemer met 12% verlaagt, zodat ten minste de vermogenspositie van bedrijven ermee wordt verbeterd.

De invloed van de collectieve sector op de vraagzijde van de economie

In het – toegegeven ruwe – onderscheid tussen overheidssturing aan de aanbodzijde en aan de vraagzijde van de economie ben ik nu toe aan de vraagzijde, in het bijzonder de inkomensherverdelende rol van de overheid. Tabel 1 laat zien dat in de periode 1963-1973 vooral de stijging van belasting- en premiedruk, en in de periode 1973-1983 vooral de stijging van de aardgasbaten en van de opbrengsten van staatsleningen de financieringsbronnen vormden.

Op de negatieve gevolgen van dit financieringsproces voor de arbeidskosten en rentekosten voor de bedrijven (en voor de overheid zelf) behoef ik nu niet in te gaan. In de afgelopen jaren is aan deze onbedoelde neveneffecten voor de aanbodzijde van de economie door velen uitgebreid aandacht besteed. Ik wil er overigens op wijzen dat de loonmatiging die in de afgelopen jaren heeft plaats gevonden het niveau van de arbeidsinkomensquote nog maar nauwelijks heeft verminderd: de winstpositie van het bedrijfsleven is nog steeds onrustbarend zwak.

De inkomensherverdeling door de overheid heeft in belangrijke mate gestalte gekregen in de uitbreiding van de sociale zekerheid, te zamen met het zeer sterk toegenomen beroep op sociale zekerheidsuitkeringen. En daar bleef het niet bij. De mogelijkheid de inkomens van de niet-werkenden te bepalen versterkte de behoefte ook de inkomens van de werkenden te beïnvloeden. Optrekking van de laagste inkomens, koppeling van alle inko-

mens in de collectieve sector aan die in de marktsector en een ge-centraliseerde en door de overheid beïnvloede loonvorming in de marktsector hebben geleid tot een inkomensontwikkeling waarbij;

- a. de inkomensverschillen sterk zijn verkleind, en
- b. de inkomensontwikkeling in verschillende sectoren sterk parallel verloopt.

Dit hecht doortimmerde inkomensgebouw maakt inkomensaanpassingen anders dan over de gehele linie bijna onmogelijk. Voor de arbeidsmarkt ontstaat dan het probleem dat loonaanpassingen niet mogelijk zijn, en volume-aanpassingen dus onvermijdelijk worden. Prefereert onze maatschappij écht wel werk boven inkomen? Over de neveneffecten van dit inkomensbeleid worden meer en meer vragen gesteld. In sommige industrieën en bedrijfstakken vonden loonaanpassingen plaats. Maar zijn de *loonkosten* niet zo hoog dat arbeid niet op voldoende schaal renderend is te maken? Kunnen „tweeverdieners” niet met wat minder toe, hetzij door meer belasting te betalen, hetzij door minder te verdienen? Werken met behoud van uitkering: betekent dat iets anders dan dat werkzaamheden die tegen het gangbare loon niet rendabel zijn, blijkbaar tegen een inkomen ter hoogte van het uitkeringsniveau wel rendabel zijn? Signaal dus dat de arbeidsmarkt verstard is?

Macro-economische onevenwichtigheden

Tien jaar geleden werden de westerse economieën getroffen door de oliecrisis. In de eerste fase na 1973/1974 werd de daaruit voortvloeiende recessie tot conjunctuurbeweging verklaard en bestreden met het vergroten van de vraag via het overheidsbudget. Daarmee werd overigens ook een macro-economische onderbouwing gegeven aan het door de overheid krachtig voortgezette proces van inkomensherverdeling. Al snel bleek dat de bedrijvensector in moeilijkheden geraakte, dat investeringen uitbleven. Er werden maatregelen genomen aan de aanbodzijde. In de vorm van uitgebreide steun. En ook door uitbreiding van vervoegde afschrijving en investeringsaftrek vooruitlopend op de WIR, en door lastenverlichtende maatregelen. Maar aan de vraagzijde werd voortgegaan met het inkomensherverdelende beleid. Gevoed door de vrees voor vraaguitval leidde dit tot voortdurend uitstel van maatregelen om de groei van de uitgaven van de collectieve sector tot staan te brengen. Totdat het financieringsstekort zo hoog was opgelopen dat uitstel niet meer mogelijk was. Ondanks een veelheid van instrumenten, ondanks de zeer grote bestuurlijke en financiële betrokkenheid van de overheid in het economisch proces, ondanks de politieke bereidheid om bij de sturing van de economie grensverleggingen in te vermijden (*Nota inzake de selectieve groei* (1976), *Sectornota* (1979)) moet men achteraf toch vaststellen dat de macro-economische onevenwichtigheden in de afgelopen tien jaar alleen maar groter zijn geworden. Zoals blijkt uit de inleiding van dr. Duisenberg geldt dat ook wanneer men de ontwikkeling van de Nederlandse economie vergelijkt met die van de meeste andere OECD-economieën. Groei en werkelijkheid zijn, zoals gezegd, voor Nederland nog nooit zo ver buiten handbereik geweest.

Het belang van herindustrialisatie en van het herstel van de bedrijfsinvesteringen is voor de overheid, voor de collectieve sector, buitengewoon groot. Zonder nieuwe investeringen geen blijvende groei, geen stijging van de arbeidsproductiviteit, geen verbetering van de concurrentiepositie, en last-but-not-least geen toeneming van de werkgelegenheid.

Het is op zich zelf niet verwonderlijk dat de overheid zich door de jaren heen intensief heeft bezig gehouden met de stimulering van de bedrijfsinvesteringen, al of niet in het kader van structuurbeleid, al of niet in het kader van industriepolitiek. Maar wel is de vraag of zulk een op de aanbodzijde van de economie gericht industriebeleid wel in staat is het effect op de investeringen van mede door het macrobeleid steeds groter geworden macro-economische onevenwichtigheden zelfs maar te neutraliseren, laat staan de investeringen te stimuleren.

Tekortkomingen van het overheidsbeleid

De recessie heeft de feilen van het economisch beleid hardhandig aan de kaak gesteld. Inmiddels is duidelijk geworden dat de verwachtingen over het sturend vermogen van de overheid te hoog gespannen zijn geweest. Ook los van de recessie zijn daarvan wel oorzaken aan te geven. In de eerste plaats is economische politiek naar haar aard op de toekomst gericht. Ondanks de vooruitgang in hun kwaliteit hebben prognoses van de economische ontwikkeling altijd een onzeker karakter, de laatste jaren – in een zeer onevenwichtige economie – meer dan ooit. Men denke aan de wisselkoers, de rente, de olieprijs, de schuldenproblematiek. Het economische beleid heeft daardoor vaak iets weg van het vechten van een vorige oorlog. Door de ingebakken traagheid van het beleid, of beter gezegd door de snelle en onvoorspelbare wisseling van omstandigheden, wekt het beleid onbedoelde effecten op. Niet voor niets waarschuwt de *Miljoenennota 1984* (blz. 44) de ramingen van het economische beloop op korte termijn niet te beschouwen als de grondslagen waarop aard en richting van het economische beleid precies bemeten kunnen worden. Zij zijn onvoldoende zeker om er afwijkingen van een beleid dat structureel noodzakelijk is op te baseren.

Een tweede oorzaak van tekortkoming van het economische beleid is de beïnvloeding van het gedrag van economische subjecten. Een te zorgzame overheid die zich te zeer bemoeit de „onrechtvaardigheden” van de werking van de markt te voorkomen of te redresseren loopt het risico een zodanig klimaat voor werknemers en ondernemers te scheppen dat zij meer risico's gaan mijden dan goed is voor de economie. Het bedrijfsleven moet risico's kunnen lopen, winstkansen kunnen grijpen. Het is de enige sector die van risico nemen zijn beroep heeft gemaakt. Als dat goed afloopt verdienen de bedrijven ook de opbrengsten. En als het verkeerd loopt moet dat ook kunnen. Het maatschappelijk niet accepteren van een goed renderend bedrijfsleven of van failerende bedrijven vernietigt op den duur onbedoeld het marktmechanisme. Risico's worden dan immers niet meer genomen, er wordt niet meer ondernomen. De dit jaar doorgevoerde verlaging van de vennootschapsbelasting enerzijds, de vereenvoudiging en beperking van het steuninstrumentarium voor individuele bedrijven anderzijds moeten ook worden gezien als een teken dat er voor ondernemers weer ruimte moet komen. Ook beleid aan de aanbodzijde, niet door te sturen maar door voorwaarden te verbeteren.

Ten slotte wil ik nog een derde handicap voor de economische politiek noemen. Van de overheid wordt thans verwacht steun te verlenen zowel aan de jonge kansrijke onderneming als aan het oude en afgeleefde bedrijf. Industriepolitiek heeft altijd twee aspecten: „picking the winners” en „protecting the losers”. Dat veronderstelt dat die kansrijke ondernemingen kunnen worden geïdentificeerd, en dat van de neergaande bedrijven de overlevingskansen juist kunnen worden gewaardeerd. En zelfs als de overheid die kundigheid zou hebben, – méér dan „de markt” – dan nog is de vraag of de overheid de daarbij behorende kritische keuzen kan maken. Voor welk bedrijf moet de overheid kiezen als niet-rendabele overcapaciteit moet worden gesaneerd? Hoe onmogelijk die keuzes kunnen uitvallen blijkt bij voorbeeld nu uit de problematiek van de scheepsreparatiewerven in Rotterdam. Dit is bijna kiezen voor het ene bedrijf en

tegen het andere. Bij zulke keuzen komt een politicus praktisch altijd in aanraking met zijn politieke achterban. Ik noem een actueel voorbeeld, maar niet een extreem geval. Soortgelijke problemen doen zich voor bij de overheidssturing op het gebied van de inkomensverdeling. Zó groot zijn de verantwoordelijkheden die de overheid op zich heeft genomen, dat zij aansprakelijk wordt geacht voor inkomensdalingen die echter door de veranderingen in de verwachtingen achtergebleven economische groei onvermijdelijk zijn geworden.

Slot

Falen van de markt mag niet leiden tot afschaffing van het marktmechanisme. Falen van de overheid mag niet leiden tot afschaffing van overheidssturing. Beide opties zijn in de economische politiek in Nederland niet aan de orde. Uitgaande van goed bedoelde, veelal breedgesteunde instrumenten van overheidsbeleid moet dan toch de conclusie zijn dat nuchterheid bij het formuleren van doelstellingen en omzichtigheid bij het hanteren van instrumenten absolute noodzaak is. De overheid dient allereerst via haar huidige beleid haar bijdrage aan de macro-economische onevenwichtigheden van thans te verminderen. Dat zij daarbij niet alle doeleinden en instrumenten van overheidssturing waaraan wij gewend zijn geraakt, kan handhaven en hanteren lijkt onvermijdelijk.

Leren van onze fouten kan ook in de vorm van een nauwkeurige bestudering van de omstandigheden waaronder het naoorlogse industriële herstel in Nederland tot stand kwam. Een aardige indicatie daarvan is de oprichting van de Maatschappij tot Financiering van het Nationaal Herstel N.V. in het najaar van 1945 door samenwerking van de staat, de grote banken, de landbouwkredietbanken, de spaarbanken en de institutionele beleggers. De kredieten van deze financieringsmaatschappij aan het bedrijfsleven zouden sedertdien in hoofdzaak betrekking hebben op de financiering van investeringen. Hierbij legde de Herstelbank commerciële maatstaven aan. Reeds in haar eerste jaarverslag meldde de directie daaromtrent het volgende: „Bij herhaling blijkt ons, dat de naam, waarmede onze instelling korthedshalve in de wandeling wordt aangeduid, te weten „Herstelbank”, aanleiding geeft tot de veronderstelling dat de door ons te verstrekken kredieten eigenlijk zouden moeten worden gezien als een verlengstuk van de verplichtingen, welke de Staat op zich heeft genomen ter leniging van de door het oorlogsgeweld veroorzaakte nooden; als een onder de vlag van het krediet bedoelde verhooging, van de rijksbijdrage. Niets echter is minder waar dan dit. Bij haar kredietverlening neemt onze instelling de bedrijfseconomische criteria voor een gezond kredietbeleid streng in acht; een standpunt, dat bij haar oprichting door den Minister van Financiën eveneens werd ingenomen”.

De situatie op economisch terrein is thans niet goed, maar gelukkig ook lang niet zo slecht als in die beginjaren na de oorlog. Toch heeft men bij het voor ons thans bijna onvoorstelbaar lage welvaartsniveau van toen, niet de nuchterheid en zakelijkheid vaarwel gezegd bij het opstarten van de economie. Ik denk dat we bezig zijn deze nuchterheid te hervinden.